

Het bestand der kerken

Halverwege de vorige eeuw behoorde vrijwel iedereen in Nederland tot een kerkelijke gezindte. Anderhalve eeuw later noemt veertig procent van de bevolking zich niet kerkelijk. Met name de Nederlandse Hervormde Kerk heeft de laatste anderhalve eeuw veel van haar aanhang verloren.

In 1849 was ons land een vrijwel volledig christelijk land. Bijna zes van de tien Nederlanders waren protestant, vier van de tien behoorden tot de Rooms-Katholieke kerk. De onkerkelijkheid was gering: minder dan één procent van de bevolking behoorde in 1849 niet tot een kerkgenootschap. De meeste protestanten (55 procent van de bevolking) kerkten in de Nederlandse Hervormde Kerk. De overige kerkgenootschappen telden bij elkaar zes procent van de bevolking. De Afscheiding van 1834 had nog weinig aanhangers, zo'n één procent van de bevolking.

Winst en verlies

Sinds het midden van de negentiende eeuw is de aanhang van verschillende kerken sterk veranderd. Sommige kerken hebben aanhangers verloren, andere kerken groeiden sterk of hebben een stabiele aanhang.

De aanhang van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland is zeer stabiel: door de jaren heen noemde 36 tot 38 procent van de bevolking zichzelf katholiek. Vanaf de jaren zeventig begint de aanhang langzaam te dalen tot eenderde van de bevolking.

Ook de gereformeerden vormen een stabiele bevolkingsgroep. De gereformeerde gezindten zijn vorige eeuw ontstaan door afsplitsingen van de Nederlandse Hervormde Kerk, die weer

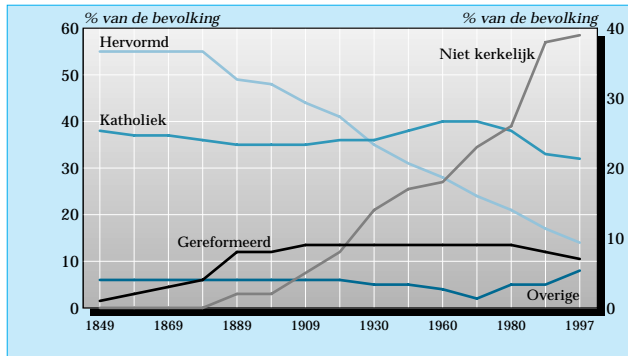
gevolgd werden door diverse onderlinge splitsingen. In het begin groeide de gereformeerde beweging sterk: van iets minder dan een procent in 1849 tot acht procent in 1889. Vooral de laatste afscheiding van de Hervormde Kerk, de zogenaamde Doleantie (1886), heeft voor de grootste groei van het aantal gereformeerden gezorgd. Vanaf 1889 ligt het aandeel van de gereformeerden constant op negen procent. Pas de laatste jaren lijkt de aanhang van de gereformeerde kerkgenootschappen iets terug te lopen: het aandeel lag in 1997 op ruim 7 procent.

Vooral in de Nederlandse Hervormde Kerk loopt de aanhang sterk terug. Tot 1879 ligt het percentage hervormden stabiel op 55 procent. In de *Volkstelling* van 1889 wordt de Doleantie zichtbaar: de aanhang van de Hervormde Kerk is dan gedaald tot 49 procent. Groei is er bij de voor ons land nieuwe gezindten: baptisten en apostolische en evangelische groeperingen, die vooral de laatste tientallen jaren in aantal en aandeel groeien.

Ononderbroken daling

Eind vorige eeuw heeft een aanzienlijke groep de Hervormde Kerk verlaten en zich verenigd in wat nu gereformeerden heten. Daarnaast is er ook een aanzienlijke groep die de Hervormde Kerk heeft verlaten zonder zich in een levensbeschouwelijke

Kerkelijke gezindten

organisatie te verenigen. Strikt genomen kan van deze groep niet gezegd worden dat zij 'van hun geloof gevallen' zijn. Er is immers niet geregistreerd of mensen wel of niet geloven, maar of zij 'zich rekenen tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering'. Evenmin hebben we de veranderingen hierin in de levensloop van de ondervraagden gevolgd. Over het algemeen daalt het aandeel hervormden en gelijktijdig stijgt het aandeel van degenen die zich niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekenen. Vanaf 1889 zet deze daling van het aandeel hervormden ononderbroken door. Was het aandeel hervormden in 1889 nog 49 procent, in 1997 is het 14 procent.

Onkerkelijken

De mensen die zich niet tot een kerkgenootschap rekenen, de onkerkelijken, worden voor het eerst duidelijk zichtbaar in de *Volkstelling* van 1889. Zij maakten toen twee procent uit van de bevolking. Vanaf die tijd stijgt hun aandeel in de Nederlandse bevolking gestaag. In 1993 noemt zo'n veertig procent van de Nederlanders zich onkerkelijk. Vanaf dat jaar stijgt het aandeel onkerkelijken niet verder.

Het aantal onkerkelijken is tot de jaren zestig vooral gegroeid door een daling van het aantal hervormden. In de versnelling van de ontkerkelijking daarna is veeleer een afkalving van de invloed van de katholieke kerk zichtbaar.

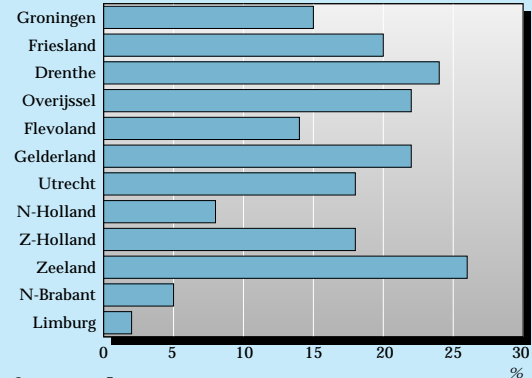
Andere kerkelijke gezindten

Naast de reeds genoemde gereformeerde en hervormde gezindten zijn er nog andere protestantse gezindten. Dit zijn onder meer de doopsgezinden (vooral in Friesland), de remonstranten (vooral in Midden-Holland) en de lutheranen. Hun aandeel is altijd gering geweest en de laatste decennia gedaald: voor geen van deze groepen is de aanhang thans groter dan 0,2 procent van de bevolking. De stabiliteit van de categorie 'overige gezindten' wordt veroorzaakt door de gelijktijdige opkomst van de evangelische stromingen en de groei van het aantal islamieten.

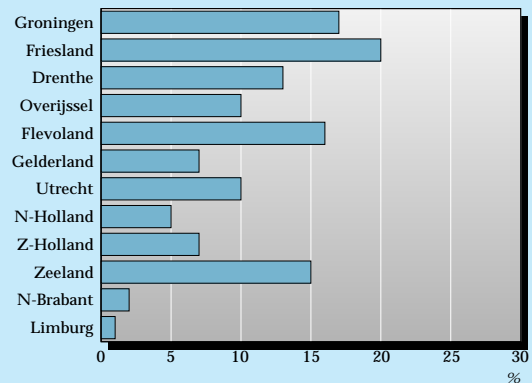
De niet-christelijke wereldgodsdiensten hebben tot de huidige tijd in Nederland weinig aanhang gehad. Alleen het jodendom,

Kerkelijke gezindten per provincie

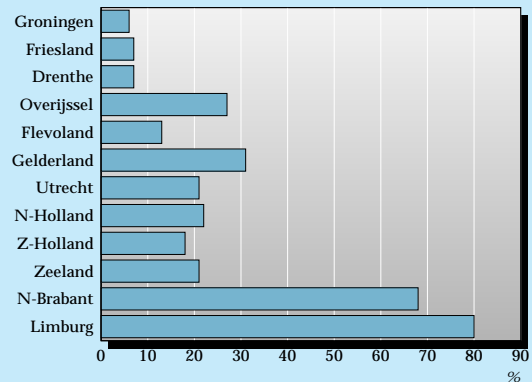
Nederlands hervormden

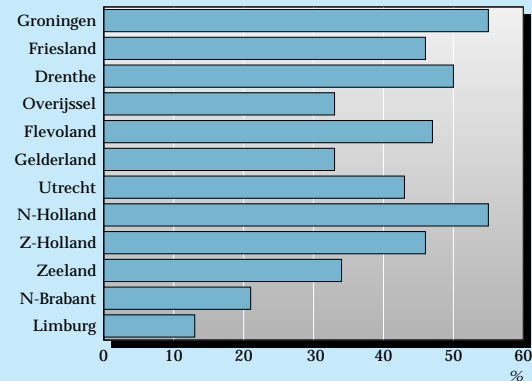
Gereformeerden

Katholieken

Niet-kerkelijken

Kerkelijken en niet-kerkelijken

Tot 1971 zijn de gegevens over het aantal kerkelijken en niet-kerkelijken ontleend aan de volkstellingen. Voor latere jaren zijn gegevens ontleend aan de *Leefsituatieonderzoeken* van het Centraal Bureau voor de Statistiek, steekproeven van de bevolking van 18 jaar of ouder, zonder de instellingsbevolking.

In al deze onderzoeken wordt de bevolking gevraagd tot welke kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering zij zich rekent. Het gaat dus niet om het formele lidmaatschap van een organisatie. Deze zogenoemde eentrapsvraagstelling is vanaf 1849 ongewijzigd gebruikt. De vraagstelling beïnvloedt de uitkomsten sterk. In andere onderzoeken wordt daarom gebruik gemaakt van de zogenoemde tweetrapsvraagstelling. Eerst wordt dan gevraagd of men zich tot een kerkgenootschap rekent. Wordt die vraag bevestigend beantwoord, dan wordt vervolgens gevraagd naar de kerkelijke gezindte. De resultaten uit deze laatste onderzoeken geven aanmerkelijk lagere aandelen kerkelijken. In 1997 was dit aandeel 41 procent: 20 procent rooms-katholieken, 9 procent Nederlands hervormden, 7 procent gereformeerden en 4 procent 'andere' kerkgenootschappen.

kerkelijk in Nederland georganiseerd in de Israëlitische kerkgenootschappen, heeft vóór 1940 een aandeel van één tot twee procent gehad. Islamieten worden voor het eerst in de *Volkstelling* van 1879 waargenomen. Tot 1960 is hun aandeel echter zeer klein, daarna stijgt hun aantal. Ze vormen nu ongeveer twee en een half procent van de bevolking. Het percentage stijgt eerst door immigratie, later meer door natuurlijke aanwas.

Rond de bestandslijn

De frontlijn van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) is nog steeds terug te vinden in de spreiding van de kerkelijke gezindten over het land. De frontlijn liep van Zeeuws-Vlaanderen door West-Brabant, langs de Achterhoek en Twente. Ten zuiden van deze lijn wonen meer katholieken, ten noorden daarvan wonen vooral protestanten. De onkerkelijkheid neemt vanaf de bestandslijn naar het noordwesten toe. Noord-Holland, Friesland en Groningen zijn van oudsher de minst kerkelijke provincies. Opvallend is dat de onkerkelijkheid in Friesland minder is toegenomen dan in de andere provincies: in 1920 stond Friesland nog op de tweede plaats in de rangorde van provincies met het hoogste aantal buitenkerkelijken, in 1997 staat Friesland op de vijfde plaats.

Wanneer we de provincies voor iedere gezindte op volgorde zetten valt bij de Hervormde Kerk de terugval op van Groningen, van de tweede plaats in 1920 naar de achtste plaats nu. Bij de katholieken en de gereformeerden zijn er geen opvallende verschuivingen. ◀